

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója

42779/57 — Akadémiai Nyomda, Gerlóczy u. 2. — Felelős vezető: Bernát György

MC
20906

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR KIADVÁNYAI
SZERKESZTI: V. WALDAPFEL ESZTER
XXXVIII.

V. WINDISCH ÉVA

**FEJEZETEK A KÖNYVTÁROSI PÁLYA
MAGYARORSZÁGI KIALAKULÁSÁNAK
TÖRTÉNETÉBŐL**

1957

*Különlenyomat
a Magyar Könyvszemléből*

Országos Széchényi Könyvtár

MC 20906

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR	
Könyvtári	
9445	
1957. évi A.	SZ.

Fejezet a könyvtárosi pálya magyarországi kialakulásának történetéből

1

Ünneplő versek, hírlapi cikkek, meghatott hangon írott levelek tömege üdvözli a XIX. század fordulóján SZÉCHÉNYI Ferenc könyvtáralapítását. A tudományos világ a tudomány fellendülésének előfeltételét és biztosítékát látja az új intézményben, az írók a magyar költészet emlékeinek összegyűjtésétől az irodalom megerősödését, hagyományokkal való gazdagodását várják, a vármegyék a nemzeti ügy újabb diadalát ünneplik.

A könyvtár alapításának azonban a nemzet kulturális hasznától eltekintve még egy kézzelfogható jelentősége van az egyre fokozottabb mértékben laicizálódó értelmiség számára. Az új könyvtárat könyvtárosok fogják gondozni; s ez a körülmény egy új pálya egyelőre szűkre szabott útját nyitja meg a hivatalával elégedetlen vagy éppen elhelyezkedni nem tudó értelmiségiek előtt. Még a formális alapítás megtörténte előtt bekopogtat levelével SZÉCHÉNYIhez KOVACHICH Márton György, a fejlődő magyar tudomány egyik legkonceptiózusabb képviselője s a Debrecenbe visszahúzódtott CSOKONAI — a későbbi években újabb és újabb jelentkezők sora fogja őket követni, nyílt vagy burkolt formában kérve alkalmaztatást Magyarországon egyetlen országos jellegű tudományos intézeténél.¹

A fiatal magyar értelmiség számára a XVIII—XIX. század fordulóján nehéz éveket jelent. II. JÓZSEF uralkodásának kezdetére kialakul a városokban egy olyan világi, többségében nem nemes eredetű réteg, mely az egyetem elvégzése után nem tud tudásának és képzettségének megfelelő álláshoz jutni — egyfajta szellemi proletariátus. II. JÓZSEF rendelkezései a felsőbb oktatásban való részvétel megszorításával, a gazdasági természetű pályák előnyeinek hangoztatásával igyekeznek a bajon segíteni, melynek valóságos oka egyrészt az, hogy a tanári állásokat jórészt a fennálló vagy eltörölt szerzetesrendek tanárai tartják elfoglalva, másrészt hogy a hivatalok amúgyis szűkre szabott kereteit részben idegenek, a monarchia más területéről ide helyezett elemek töltik meg; s végül, de nem utolsósorban az, hogy a kulturális fejlődés igényeivel és lehetőségeivel a gyarmati kizsákmányolás álla-

¹ KOVACHICH 1802. júl. 4-én írt levelét ismerteti KOLLÁNYI Ferenc: *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára*. I. k. Bp. 1905. [Több nem jelent meg.] 75–76. l. KOVACHICH elpanaszolja nyomorúságos helyzetét, s arra kéri SZÉCHÉNYIT, mint „kegyes pártfogóját”, hogy most, amikor könnyen találhat módot megsegítésére, érvényesítse befolyását. CSOKONAI 1802. szept. 14-én írt terjedelmes levelét közli HARSÁNYI István és GULYÁS József CSOKONAI Vitéz Mihály *Összes művei*. II/2. 714–726. l.

potában élő ország kulturális intézményeinek fejlődése nem tud lépést tartani. E kor tudósainak, az értelmiségieknek a levelezése hemzseg az egzisztenciális problémáktól. VÁLYI András, a kiváló földrajztudós 1790-ben reménytelenül kilencsel Bécsben valamilyen alkalmaztatásért;² a Pest-Budán élő, biztos-jövedelmű, valamennyire ismert hivatalnokoknak ismeretlenek küldenek állásért, segítségért könyörgő leveleket;³ TERTINA Mihály, a hányatott életű költő kijelenti: protektor nélkül senki sem boldogulhat Magyarországon, aki szegény és nemtelen,⁴ s így reménye sincsen arra, hogy képzettségének megfelelő álláshoz jusson.⁵ A példákat szaporíthatnánk. KOVACHICH, akihez e leveleket írták, hatalmas arányú tudományos terveinek csak töredékét tudja megvalósítani, nem kis részben azért, mert nem képes többre vinni a kamarai regisztrátúra egy szerény állásánál; CSOKONAI sorsának hányatottságáról, álláskereső próbálkozásainak hiábavalóságáról is olvashatunk leveleiben s a kortársak visszaemlékezéseiben.⁶

Ilyen körülmények között válik érthetővé az a tudományos érdeken túlmenő, személyes érdeklődés, amellyel a kor tudósai, írói közül néhányan SZÉCHÉNYI alkotása felé tekintenek. A nyilvános könyvtár megalapításával az értelmiség számára új foglalkozási ág nyílik: megjelenik a könyvtári munkájáért rendszeresen fizetett, elvben csak könyvtári munkájából élő könyvtáros.

A könyvtárosi pályának természetesen vannak már előzményei Magyarországon. Az egyik — inkább elvi jelentőségű — kezdemény a pécsi püspöki könyvtárban játszódik le. Ezt KLIMÓ György püspök 1774-ben megnyitotta az olvasóközönség számára, s ugyanekkor 10 000 forintot alapítványt tett egy könyvtáros és egy „szolga” fizetésére.⁷ A könyvtár azonban KLIMÓ, majd ESTERHÁZY püspök halála után felügyelet nélkül maradt, s néhány évre nyilvánossága is megszűnt; csak 1808-ban nevezték ki új könyvtárosát egy pécsi egyházmegyei pap személyében.⁸ Ez a könyvtár tehát nem lehetett tényező a világi könyvtárosságra kialakulásában.

Összehasonlíthatatlanul nagyobb ennél a könyvtárosság kialakulása szempontjából a Budára, majd Pestre helyezett Egyetemi Könyvtár jelentősége. Főfoglalkozású könyvtárossal vezető állásban ugyan itt sem találkozzunk: a könyvtár az egyetem tanácsának alárendelt intézmény, bizonyos fokig testületi könyvtár jellegével, s az igazgató és az első őr mindig az egyetemi tanárok köréből kerül ki, bár kivételes esetek átmenetileg előfordulnak. Alárendeltebb beosztásban levő alkalmazottak részére azonban itt már jelenthet főfoglalkozást a könyvtárosság. 1774-ben KOVACHICH Márton György és SZATMÁRI András írnokként nyerne alkalmazást,⁹ 1779-ben pedig Henrich

² 1790. dec. 16-án írt levelét l.: KOVACHICH, Martinus Georgius: *Commercium Litterarium*. Orsz. Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Lat. 43. [A továbbiakban: Quart. Lat. 43.] VI. k. 290. f.

³ Pl. uo. VII. k. 56. f.

⁴ Uo. IX. k. 3–4. ff.

⁵ Uo. VII. k. 148. f.

⁶ GAÁL László főljegyzései CSOKONAI VITÉZ Mihályról. OSzK, Kézirattár, Fol. Hung. 2162. passim.

⁷ *Klimó György pécsi püspök élete*. (Munkálatai a pesti növendékpapság magyar iskolájának. V. k. Budán, 1838.) 330–332. l.

⁸ Uo. és VASSKÓ Ilona: *A pécsi püspöki könyvtár francia nyomtatványai és kéziratai*. Pécs, 1934. 14. l.

⁹ PAULER Tivadar: *A Budapesti Magyar Kir. Tudomány-Egyetem története*. Bp. 1880. 107. 172. l. és MÁRKI József: *Könyvtári nefelejtés, vagy a Budapesti M. K. Tudomány-Egyetem Könyvtárának rövid ismertetése*. Bp. 1874. 25–26. l.

Gottfried BRETSCHNEIDER volt temesi bánsági alkapitányt, a kalandos múltú felvilágosodott íróat nevezik ki a könyvtár harmadik örökének állására.¹⁰ Az ő könyvtárosi karrierje — néhány hónap leforgása alatt átmenetileg a könyvtár élére kerül — a korszakban magában álló, s úgy látszik, hogy a könyvtárat addig vezető PRAY és LAKICS lemondása mellett a helytartótanács felvilágosodott jellegű könyvtárpolitikai kezdeményezéseivel áll összefüggésben.¹¹ Az alsóbb állásokból azonban általában nem vezet út felfelé: SZATMÁRI még 1782-ben is kancellista, s helyzete megváltozására nincs is kilátása.¹² KOVACHICH már előbb eltávozik a könyvtártól, de 1794 elején benyújtja pályázatát a megüresedett igazgatói állásra; végül is azonban nem őt, hanem az egyetemen is előadó SCHÖNVISNERT nevezik ki, akit azonkívül, hogy egyetemi állása is ajánl, úgy látszik, hatalmas pártfogók támogatnak. A legmagasabb körök támogatása ekkor elengedhetetlen egy könyvtáróri állás betöltésénél is.¹³

E két, illetve gyakorlatilag egy könyvtár gondozóinak helyzete azonban egyedülálló Magyarországon. Nyilvános — még a fentiekhez hasonlóan korlátozott nyilvánosságú — könyvtár sincsen több az Országos Széchényi Könyvtár megalapítása előtt. A különböző felekezetek iskoláinak könyvtárai, szerzetesrendek, főurak, főpapok nagymúltú, gazdag könyvtárai csak a tulajdonosnak vagy a tulajdonos testületnek állanak rendelkezésére, s így gondozásuk nem igényel egész embert. A csekély forgalom mellett a könyvtár gyarapítását, bizonyos fokú rendezését a főúr titkára, a püspöki udvar vagy a szerzetház egy papja, az iskola, kollégium valamelyik fiatal tanára más tennivalói mellett is kielégítően elláthatja.

Ez az általános gyakorlat a könyvtári pálya egyik speciális sajátosságára hívja fel a figyelmet. Nemcsak Magyarországon, de Európa többi államában sincsen még ekkor kialakult könyvtárosgárda: a könyvtárosok a legkülönbözőbb múlttal és előképzettséggel rendelkező személyek köréből toborozódnak. Vannak közöttük udvari emberek és tudósok, írnokok és kalandorok.¹⁴ Egyesek közülük csak átmenetnek tekintik könyvtári állomáshelyüket más, politikai vagy tudományos szempontból nagyobb jelentőségű pozíciók felé; mások tudományos vagy irodalmi munkásságuk zavartalan kifejtéséhez szükséges bűvőhelyet keresnek a könyvtár csendes termeiben; ismét mások

¹⁰ BRETSCHNEIDER budai tevékenységére vonatkozólag l.: SZENT-KIRÁLLYI Margit: *H. G. Bretschneider első budai évei 1777–1782*. Bp. 1938. és SZABÓ Margit: *H. G. v. Bretschneider budai tartózkodása 1782–1784-ig*. Bp. 1942.

¹¹ Vö.: BRUCKNER János: *A jozefinista kultúrpolitika és az Egyetemi Könyvtár (1780–1784)*. Magy. Könyvszle. 1956. 112–136. l.

¹² KOVACHICHhoz írja 1782 decemberében: „Sed bone Deus! jam fere decimus vertitur annus, servio fideliter, aetas etiam sensim sensim in gravescentem, necessaria magis accrescunt, et adhuc hactenus immobilis sum, nihil aut consolationis aut melioris accessit. O durum constantiam! servitutem, imo mancipatum potius dixissem, nisi et Amico scriberem, et, quibuscum onus hactenus sustinui, amicos mihi esse persvaderer.” Quart. Lat. 43. II. k. 208–209. ff.

¹³ Vö. KOPPI Károly levelét KOVACHICHhoz, i. h. X. k. 185. f. KOPPI ekkor egyetemi tanár, s befolyásos ismerőseit mozgatja meg KOVACHICH érdekében, minthogy elismert dolog: „huic statione debetur Kovatsich, et illa Kovatsitsio.” „Sed et cito agendum, et quidem maxime apud Palatinum, apud Szaparium et Eszterházi: se certo per litteras acturum Viennae, dum sciat, quando res agi ceperit, quomodo, ubi.” Mindennek ellenére marad le KOVACHICH a SCHÖNVISNERrel való versenyben.

¹⁴ A könyvtárosi pálya múltjáról igen röviden ír: MILKAU, Fritz, *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*. Leipzig, 1933. II. k. 648–650. l. A XIX. századra vonatkozólag vö. még: GLAUNING, Otto: *Ein Jahrhundert bibliothekarischer Vergangenheit*. Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1923. 1–18. l.

a rájuk bízott könyvanyagot mellékesen, más hivatali funkciók végzése mellett gondozzák. Martin SCHRETTINGER müncheni könyvtáros, a XIX. századi könyvtári technika egyik úttörője még 1814-ben is arról panaszkodik: ahogyan régente az ifjúság nevelését a szerzetesek mellékfoglalkozásként végezték, úgy a könyvtárosi állásokat még most is rendszerint mellékfoglalkozásként bízzák egy professzorra, egy írnokra vagy akár tisztartóra, házmesterre vagy más hasonló személyre.¹⁵ A könyvtárosoknak ez a kétlakisága — mint magyar vonatkozásban már érintettük — egyfelől a fejedelmi, főúri, egyházi és egyetemi könyvtárak túlsúlyára vezethető vissza: a könyvtár nem a közművelődést általában szolgáló intézmény, hanem egy személy vagy testület javainak kiegészítő része; s így a könyvtáros nem mint egy önálló jelentőségű intézmény objektív feladatokkal felruházott kezelője, hanem mint a könyvtár tulajdonosának személyes megbízottja nyer alkalmazást; a könyvtáros bizalmi állására más szolgálatokkal szerzett érdemeket, s e szolgálatokat megbízója a könyvtár ügyeinek ellátása során is többé-kevésbé megkívánja tőle; — másfelől arra, hogy a nem túl nagy könyvtárak egyszerű felállítása és a szűlőkörű használat adminisztrációja nem jelent teljes embert igénylő elfoglaltságot. Ez az utóbbi körülmény magyarázza azt is, hogy a tudományos igényű könyvtárak élén többnyire a tudomány valamely ágát művelő tudósok állhattak — sőt természetes is volt, hogy ők álljanak, hiszen a könyvtárosság külön szakképzettséget nem igényelvén, úgy látszott, hogy a könyvek emberei, a könyveket legtöbbet forgató történeteszek, statisztikusok, nyelvészek, irodalmárok ezen a téren mindenkinél jobban megállhatják a helyüket. Ennek az elgondolásnak kétségtelen előnyei mellett megvolt azonban a maga árnyoldala is: a tudósok saját szakmájuk művelése mellett nem mindig szakítottak időt maguknak a rájuk bízott könyvtár ügyeibe való elmélyedésre; sokakat, mint a GRIMM-fivérek, csak anyagi okok vittek könyvtári szolgálatba, s ők ellopottnak éreztek minden percet, melyet valóban nagyértékű tudományos munkájuk helyett a könyvtár adminisztrálására fordítottak.¹⁶ Nem egy könyvtáros vallotta a Wolfenbüttelben könyvtároskodó LESSING elvét: használni a könyvtárat, s nem használtatni általa.¹⁷

Ezt az állapotot egyfelől a könyvanyag számbeli gyarapodása, s ennek folytán a könyvtári technika bonyolultabbá válása, másfelől a nyilvános jellegű könyvtárak előtérbenyomulása törte át Európa-szerte. A fejlődés döntő szakaszai a XVIII. században játszódnak le. Az anyagi és szellemi síkon egyaránt felfelé törekvő polgárságot nem lehet többé megállítani az uralkodói, főúri könyvtárak bezárt kapui előtt; mint írók, felvilágosodott irányú írásaikkal töltik meg a polcokat, melyeken eddig jobbra a feudális rendszer képviselőinek művei sorakoztak; mint olvasók, hozzá kívánnak jutni mindahhoz, ami az elmúlt századok alkotásaiból értéket jelent. A könyvtárak nyilvánossá

¹⁵ Idézi PREDEEK, Albert: *Die Bibliothekswissenschaft als Disziplin und Universitäts-Lehrfach*. (Aus der Welt des Buches. Festgabe zum 70. Geburtstag von Georg LEYH. Leipzig, 1950. Zentralblatt für Bibliothekswesen, Beiheft 75.) 172. l.

¹⁶ ZOEPF, Ludwig: *Die Brüder Grimm, als Bibliothekare*. Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1928. 123—137. l.

¹⁷ HESSEL, Alfred: *Geschichte der Bibliotheken*. Göttingen, 1925. 88. l. Egyébként LESSING komoly tevékenységet fejtett ki a könyvtár újjárendezése, különösen a duplumok felülvizsgálata területén. Vö. SCHNEIDER, Heinrich: *Neue Beiträge zur Geschichte der Bibliotheca Augusta zu Wolfenbüttel*. Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1923. 185—197. l.

válásának, nemzeti könyvtárak kialakulásának sok útja van: egyeseket felvilágosodott uralkodói gesztus nyit meg, mint a francia királyi könyvtárat 1735-ben, — ugyanezt a könyvtárat nem egészen hatvan év múlva a forradalom fogja nemzetivé nyilvánítani. A három nagy magángyűjtemény egyesítéséből létrejött British Museumot 1759-ben adják át a közönségnek, — 12 évvel korábban vált nyilvánossá az olasz terület egyik legnagyobb könyvtára, a firenzei Magliabechiana. A kolostori könyvtárak egy részének anyagát a XVIII. század végi, XIX. század eleji szekularizációk teszik közkinccsé.¹⁸ Az új, nemzeti jellegű könyvtárak kialakulása és megszilárdulása mindennütt a polgári és nemzeti fejlődés egy jelentős állomása: nemcsak a tudományok fellendülését segíti elő a könyvtár, de mint a fokozódó nemzeti érzés és polgári öntudat megnyilvánulása, meglétével erősíti is lét-rehozóit.

Az írók és olvasók számának megsokszorozódásával a könyvtárosok feladatai nemcsak megnőnek, de minőségileg is megváltoznak. Szükségessé válik e feladatok pontosabb körülírása, a könyvtári munka részletekbe menő elemzése: a növekvő állományú könyvtárak rendezésének új és új módszereit dolgozzák ki a nagy számban megjelenő könyvtártani kézikönyvek, s nyilván a könyvtárak kapui az olvasóközönség előtt, szükségessé válik az is, hogy a könyvtáros idejének nagy részét a könyvtárban töltsé, rendelkezésére álljon az olvasóközönségnek. A könyvtárosi pálya ezzel lényegében kialakult; most már csak az van hátra, hogy a kialakuló munkakört tudományosan képzett, a könyvtárosi pályát főfoglalkozásnak tekintő könyvtárosok töltsék be, akik azután kivívják maguknak azt a társadalmi és anyagi megbecsülést, amely munkájukért megilleti őket, s elfoglalják helyüket az egyre jobban specializálódó értelmiség széles táborában.

E fejlődés ismeretében válik világossá, hogy Magyarországon a könyvtárosi pálya kialakulásában a döntő mozzanatot SZÉCHÉNYI Ferenc könyvtáralapítása jelenti. Az Egyetemi Könyvtárban — mint láttuk — dolgozik ugyan néhány főfoglalkozású könyvtáros; s a XIX. század első felében SZÉCHÉNYI könyvtára feladatait számos körülmény folytán csak kismértékben s időnkénti hosszas megszakításokkal látja el, úgyhogy gyakorlati fontossága ekkor nem mérhető össze az Egyetemi Könyvtáréval; az egyetemhez kötött, s elsősorban az egyetemi oktatás hagyományos anyagát őrző Egyetemi Könyvtárnak e korszakban mégsem lehetett akkora hatása a foglalkozási ágak tényleges alakulása, s az erről alkotott öntudat fejlődése terén, mint a nemzet egészének felajánlott, a nemzeti érdekű anyag gyűjtésének célkitűzésével induló intézménynek.

Az új könyvtár gondozóját a nemzeti könyvtáralapítás tényéből fakadó újszerű szempontok mérlegelésével kellett kiválasztani. A választás joga az alapító kezében van. SZÉCHÉNYI olyan embert kíván az élen látni, aki — az első elképzelés szerint alárendelve ugyan az Egyetemi Könyvtár könyvtári gyakorlattal már rendelkező vezetőjének — „önállóan szentelhetné idejét és munkásságát kizárólag a hazai irodalomnak”, „miután az egyetemi könyvtárnál úgy az első, mint a második ór egyúttal nyilvános tanár is” s így „abban az esetben, ha az országos múzeum mellett szervezendő őri állás összeköttetnék az egyetemi könyvtár valamelyik őri állásával, ebből nemcsak számos nehézség keletkeznék, hanem magával az intézet céljaival sem lenne összeegyeztet-

¹⁸ MILKAU: *i. m.* III. k. 637., 880—881., 995., 1009—1010. l.

hető”¹⁹ — írja SZÉCHÉNYI az alapítólevél kibocsátását megelőző felterjesztésében.

A könyvtáros személyének megválasztását SZÉCHÉNYI nemcsak magának, hanem leszármazóinak is fenn kívánja tartani: a könyvtárosokat első sorban a SZÉCHÉNYI-család nevelőinek köréből szándékozik kiválasztani, s minden alkalommal három jelöltet terjeszt majd az uralkodó elé, aki ezek közül nevezi ki a könyvtárórát. E javaslat kétségtől azt is kívánja biztosítani, hogy a könyvtár ne kerülhessen méltatlan, hozzá nem értő személyek kezére: a család bizonyára csak olyan valakit fog a könyvtár élére kijelölni, aki nevelői munkája során tanújelét adta tudásának, szorgalmának. A javaslat így, a könyvtár állami jellegének bizonyos megszorítása árán ugyan, a könyvtárosi szakképzés hiányát igyekszik pótolni.

Az első kinevezett könyvtárőr azonban mégsem a SZÉCHÉNYI-család nevelőinek köréből kerül ki. SZÉCHÉNYI MILLER Jakab Ferdinándot, a nagyváradi akadémia nyugalmazott tanárát helyezi a könyvtár élére — azzal a soha nem érvényesített fenntartással, hogy ha fiai nevelői bevégeznek munkájukat, nekik kell helyét átengednie.

Mi lehet az oka annak, hogy SZÉCHÉNYI olyan kiváló jelentkezők mellett, mint CSOKONAI vagy KOVACHICH, azt a MILLERT részesíti előnyben, aki még magyarul sem beszél tökéletesen, s aki számos kisebb-nagyobb röpiratot és történeti munkát tett ugyan közzé, de mind ezek, mind kortársai tanúsága szerint középserű, minden szélesebb koncepciót nélkülöző egyéniség?²⁰ CSOKONAIval SZÉCHÉNYI évek óta kapcsolatban állott, s költői munkásságát sokra becsülte; KOVACHICH a könyvtáralapítás egyik mozgatója volt, s a felajánlott könyv- és kéziratgyűjtemény nem egy értékes darabja az ő közvetítésével került az alapító birtokába. KOVACHICHOT fiatal korától kezdve vonzotta a könyvtári munka.²¹ Néhány évet töltött is az Egyetemi Könyvtárban, s fennmaradtak tervezetei a magyar könyvtárügy fellendítésére vonatkozólag.²² Ami kettejük ellenében a mérleget mégis MILLER javára nyomta le: az CSOKONAI protestáns vallásán és a KOVACHICH és SZÉCHÉNYI között az elmúlt évek során felmerült, bár már lezárt ellentéteken túlmenően — nem lehetett más, mint MILLER sokoldalú könyvtárosi gyakorlata, mely az új könyvtár szakértő vezetését eleve biztosítani látszott.²³ MILLER három évet

¹⁹ Az iratot részletesen ismerteti KOLLÁNYI: *i. m.* 64–65. l.

²⁰ TERTINA írja KOVACHICHhoz Nagyváradról, 1801. nov. 17.: „Notandum: Noster Jacobus Ferdinandus de Miller, iubilatus Professor, ignarus linguae slavicae, in hungarica non usquequaque versatus, in theologia nullus, quam ne a limine salutavit, uti nec iura: hic palam publicat se futurum Censorem Budensem.” Quart. Lat. 43. XVII. k. 135. f.

²¹ HIDAS Ferenc írja KOVACHICHhoz 1776. dec. 6-án: „De accomodatione Dominationis Vestrae sincere gaudeo; semper si bene memini ad stationem publici Bibliothecarii animum intendebat, en! jam in semita est eandem consequendi, ubi simul eruditae suae in Librorum Lectionem propensionem potest satisfacere...” Quart. Lat. 43. I. k. 107. f.

²² *Memoriale de Instituto Historico Diplomatico sive instruenda Bibliotheca Publica rerum Hungaricarum Regnicolari és Cogitationes pro Plano erigendae Bibliothecae Nationalis* címen. Orsz. Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Lat. 144. és Fol. Lat. 2565.

²³ SZÉCHÉNYI választását a kor könyvtártudományi írói bizonyára helyeselték volna. SCHRETTINGER még 1829-ben is így ír: „Man wähle mit grösster Vorsicht einen Mann zum Bibliothekare, der a) nebst einem hohen Grade allgemeiner literarischer Bildung die Bibliothekwissenschaft theoretisch und praktisch inne hat, b) weder Fachgelehrter noch Schriftsteller von Profession ist...” (Martin SCHRETTINGER: *Versuch*

töltött a bécsi udvari könyvtárban KOLLÁR Ádám könyvtáros mellett, utóbb BATTHYÁNY József érsek pozsonyi könyvtárának, majd a nagyváradi akadémia könyvtárának volt őre.²⁴ 1815-ig tartja kézben a könyvtár ügyeit; akkor váltja fel HORVÁT István, miután MILLERT már 1812-ben a könyvtárat, a régészeti és természettudományi gyűjteményt magában foglaló Nemzeti Múzeum igazgatásával bízta meg a nádor. Hogy SZÉCHÉNYI választása szerencsés volt-e, s hogy MILLER működése javára vagy kárára vált-e az új könyvtárnak, — erre csak részletesebb, érdemeit és tagadhatatlanul súlyos hibáit egybevető elemzés adhatna választ. MILLER könyvtárhoz, illetve múzeumigazgatói tevékenysége mellett más hivatalt nem tölt be, HORVÁT István azonban egyéb tudományos és hivatali elfoglaltsága mellett két egyetemi katedrát is ellát, s a könyvtárosok kettős, sőt többszörös elfoglaltságának kérdése még hosszú időn át nem nyer egyértelmű megoldást. — A kor értelmiségének egzisztenciális problémáit az a néhány állás, mely az új intézményben betöltésre vár, természetesen nem tudja megoldani, annyi azonban kétségtelen, hogy a könyvtárosság most már kilép alárendelt helyzetéből, s megindul az a fejlődés, mely a könyvtárosi szakma, a könyvtárosi hivatás kialakulásához vezet.

2

A nemzeti könyvtár első könyvtárosa mellett megjelennek az egymást gyors ütemben váltogató segédek. MILLER mellett egy írnok — PETRAVICH Ignác — s egy „szolga” nyer alkalmazást. PETRAVICH mint SZÉCHÉNYI Pál volt nevelője kerül a könyvtárhoz, s előképzettségéről semmit sem tudunk; PAVONICHOT latin, magyar és német nyelvtudása, sőt ezenfelül francia és olasz ismeretei ajánlják a könyvtárszolgái állásra. A mérték tehát magas, a kiválasztás azonban mégsem minden esetben szerencsés: PETRAVICH személyi okokból már 1805-ben elhagyja a könyvtárat. Utódja GRUBER Károly Antal, magyarországi származású német író, a nógrádi főispán volt titkára lesz, aki már 1802-ben felajánlotta SZÉCHÉNYINEK szolgálatait. GRUBER kezdetben ambícióval lát hozzá a munkához, de utóbb, elsősorban MILLERREL való ellentétei folytán, elkedvetlenedik, s 1806-ban távozik az intézménytől. Utána STRÁZSAY József ügyvéd következik, akit bizonyára német, francia és olasz nyelvtudása ajánl SZÉCHÉNYINEK. STRÁZSAY, aki lajstromozó, majd regisztrátor címen működik, nem bizonyul megfelelőnek, feladatát hanyagul, fegyelmezetlenül látja el, s 1812-ben végleg kilép a szolgálatból. Mindezek a változások nem válnak a könyvtári munka előnyére, s amikor MILLER 1812-ben a kialakuló Nemzeti Múzeum igazgatói székét nyeri el, beköszönt az a veszély, hogy a könyvtár gazdátlanul marad, s a rendezés, nyilvántartás terén eddig végzett munkák is veszendőbe mennek. A problémát HORVÁT István 1815. évi kinevezése fogja hosszabb időre megoldani. HORVÁT műkö-

eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft . . . II. k. München, 1829. 196. l.) Pontosan ezt a gondolatot ismétli CONSTANTIN tíz évvel később írott művében: „Peut-être même qu'un homme doué d'un grand esprit d'ordre, de l'amour du travail et d'assez d'intelligence pour classer les livres, sera d'une plus grande utilité à une bibliothèque qu'un profond savant ou un grand poète, étrangers aux travaux de ce genre.” (CONSTANTIN, L. A.: *Bibliothéconomie* . . . Nouvelle édition. Paris, 1841. 20 — 21. l. Az első kiadás 1839-ben jelent meg.)

²⁴ Levelét SZÉCHÉNYIHEZ ismerteti KOLLÁNYI: *i. m.* 80 — 81. l.

désének első éveiben KOVACHICH József Miklós, KOVACHICH Márton György fia adjunctusi címmel kerül a könyvtárhoz; néhány évvel utóbb azonban ő is lemond hivataláról, s a könyvtár ügyeit HORVÁT István sok egyéb tevékenysége mellett évtizedeken át a „szolga” és egy időnként alkalmazott napidíjas írnok segítségével intézi.

A XIX. század első évtizedének rendezetlen, a könyvtár fejlődését károsan befolyásoló személyzeti viszonyai nem egyedül az idős MILLER összeférhetetlen természetének róhatók fel. Hogy a többé-kevésbé jól képzett alkalmazottak, akik közül néhányan tudományos vagy irodalmi ambícióval, a könyvtár ügye iránti lelkesedéssel indulnak, miért hagyják el néhány éves szolgálat után sorra a könyvtárat: ennek egyik oka a könyvtári munka számukra szokatlan természetében, a nyilvános könyvtár létrejöttével felmerülő feladatok megoldásának úttörő jellegű nehézségeiben keresendő.

A XIX. század elején végzett könyvtári munka részletei a MILLER által benyújtott szolgálati szabályzat-tervezetből,²⁵ a könyvtári ügykezelés során keletkezett egyéb aktákból, s az Egyetemi Könyvtár részére még a XVIII. század végén kiadott utasításokból ismeretesek. Anélkül, hogy ezeket itt bővebben ismertetni kívánnánk, megállapíthatjuk, hogy a könyvtári munka igen sokoldalú felkészültséget követelt a könyvtárostól. Ez az a néhány évtizednyi szakasz a könyvtárosi pálya fejlődésében, amikor a könyvtárosnak polyhistorból szakszerű szabályok alapján dolgozó szakemberré kell válnia; az új feladatok már megjelentek, anélkül hogy a régi típusú könyvtárosi tudosi követelmények már érvényüket veszítették volna. Ehhez járult a könyvtáron belüli — részben személyzethiány miatt is lehetetlen — munkamegosztás teljes hiánya. A könyvtári technika adott fejlettségi fokán a könyvtárosnak a könyvek kezelésének manuális módszereitől kezdve a könyvtárban kifejtendő tudományos tevékenységig a könyvvvel való bánásnak, a könyvhöz való viszonnak minden ágazatát ismernie kellett; mindazt, amin a modern könyvtári gyakorlatban könyvtárosok egész sora osztozik meg. A hazai és külföldi könyvpiac szemmel tartása, a kiválasztott könyvek megszerzése, nyilvántartása, rendezése, a katalógusok, leltárak és lajstromok készítése éppúgy a könyvtárban dolgozó egy-két ór és írnok feladata volt, mint a kutatók tájékoztatása, a könyvtár bemutatása, a kéziratok meghatározása, esetleg lemásolása, a térképek, metszetek jegyzékbecikbe foglalása vagy az adminisztráció, a hatóságokkal való levelezés, az anyagi ügyek. És másfelől feladatuknak kellett tekinteniök azt is, hogy a hazai tudomány valamely ágának fellendítésén fáradozzanak, hogy a tervbe vett múzeumi aktákban értekezéseket publikáljanak, a könyvek és kéziratok nyomtatott katalógusait folyamatosan elkészítsék; sőt felvetődött az a terv is, hogy a régi oklevelek olvasásába, a diplomatikába, bibliográfiába, heraldikába a könyvtárőrök vezessék be a könyvtárban őrzött kulturális kincsek iránt behatóbban érdeklődő ifjúságot.²⁶

E széleskörű munkaterv kivitelezéséhez az Egyetemi Könyvtárban és a magánkönyvtárakban kialakult gyakorlat csak részben szolgáltatta a mintát. SIMONCHICZ Ince, MILLER barátja, levelében tiszteletre méltó, de fáradságos és még senki által ki nem próbált feladatnak nevezi az új könyvtár-

²⁵ A könyvtári személyzetre vonatkozó adatokat l. KOLLÁNYI: *i. m.* megfelelő helyein. A szabályzat-tervezet ismertetése *ui.* 211–222. l.

²⁶ *Uo.* 244. l.

igazgatói állást²⁷. Újdonságot jelentett magában véve az anyag nagyarányú gyarapodása, s ennek folytán a régi nyilvántartási rendszerek elégtelensége, a II. JÓZSEF alatt elrendelt, s 1802-től kezdve az új könyvtárat illető kötelese példánybeszolgáltatás, a használat növekedése, s végül, de nem utolsósorban az a körülmény, hogy a könyvtár hivatallá válik, s a hivatalos ügykezelés bonyolult hálózatába kell beilleszkednie. A problémákra egyelőre nincsen kielégítő válasz. Bizonyos technikai kérdések megoldására tesz kísérletet KOVACHICH Márton György 1791-ben kiadott *Institutum Diplomatico-Historicum* c. művében, ahol az elenchusok és indexek készítésének könyvtári és levéltári tapasztalatokból leszűrt módszerét ismerteti részletesen.²⁸ MILLER kezdettől fogva törekszik arra, hogy szolgálati szabályzatokban rögzítse le a könyvtári munka főbb pontjait, s a tízes évek elején sikerül is neki a szabályzattervezeteknek többé-kevésbé érvényt szerezni. Ezek nem terjednek ugyan ki minden részletre, s nem számolnak le a túlzott követelményekkel, de némi-képp rendezik a könyvtári munka sokféleségének eddigi zűrzavarát.²⁹

Természetes, hogy a követelményeknek egy ember számára — a tudomány adott fejlődési fokán — úgyszólván már teljesíthetetlen halmaza, részben egyéb tudományos intézmények hiányában zsúfolódva össze a könyvtár területére, a más pályáról érkező, kezdő könyvtárosokat inkább elriasztotta, mint vonzotta. Elkedvetlenedésüket nem kis mértékben kellett fokoznia annak a körülménynek, hogy a maximális követelményektől távol álló, de felelősségteljes és bonyolult mindennapi munkájuk nem részesül abban az anyagi és erkölcsi megbecsülésben, mely pedig őket — mint jogosan gondolták — megillette volna. HORVÁT írja később, visszatekintve az első könyvtárosok működésére; ezek az emberek reményvesztetten, csalódottan, s egyben adósságokba merülve távoztak el az intézettől.

A könyvtárosok elégtelen díjazásának szokását a korszak közkönyvtárainak fenntartói Európa-szerte a magánkönyvtárak uraitól örökölték. Minthogy a magánkönyvtárak gazdái a könyvtár tulajdonosát rendszerint nemcsak könyvtárosi vonatkozásban szolgálták, könyvtárosi fizetésük csekély, s ötletszerűen megállapított volt. A Magyarországon először állami fizetést húzó egyetemi könyvtárosok fizetésének összegét szintén az a körülmény befolyásolta, hogy a vezető állásokat egyetemi tanárok töltötték be. Egyes kivételektől eltekintve, úgy látszik, hogy a könyvtárossá kinevezett tanárok ezen a címen évi 200 forint pótlékot élveztek — egyetemi fizetésük 600—800 forint között mozgott —; az írnokok illetménye ugyanitt 1778-ban évi 300, a szolgálké 100 forint.³⁰ Az újonnan létesült könyvtárban MILLER évi 600, PETRAVICH 400 forint fizetést húz, az ún. múzeumi alap létrejöttéig az egyetemi alaphoz, természetbeni lakásuk elfoglalásáig pedig évi 200, illetve

²⁷ „... verebar, ut tu tam honorificum et laboriosum, neque adhuc ulli tentatum munus valetudinis caussa assumas.” 1803. márc. 7. (*Autographae Litterae... ad Iacob. Ferdin. de Miller datae*. Orsz. Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Lat. 781. III. k. 15—16. ff.)

²⁸ A mű 93—122. lapjain *De methodo conficiendi Elenchos ac Indices* c. fejezetben.

²⁹ A könyvanyaggal kapcsolatos munkálatok nehézségeire vonatkozó megjegyzés található pl. SZATMÁRI András KOVACHICH-hoz írott levelében, aki ekkora gimnáziumok és akadémiák könyvtárait válogatja át: „... hic quidem labor insperatus licet nobis non sit, difficilis tamen, ac multo molestior propter multas circumstantias, quae non prius quam in ipso opere se se manifestabunt, adeo erit, ut ipsum Herculem etiam affatim defatigare, deterereque valeat.” Quart. Lat. 43. II. k. 209. f.

³⁰ PAULER: *i. m.* 107, 172. l.

100 forint lakáspénzt. A szolga 200 forint illetményben és 50 forint lakbérkiegészítésben részesül.³¹ Ez az összeg, tekintetbe véve különösen a rohamos pénzromlást, nem mutatkozott elégségesnek a könyvtári alkalmazottak megélhetéséhez. MILLER kezdettől fogva harcol a fizetés összegének felemeléséért, és a saját személyére vonatkozólag sikeresen: 1806-ban, majd a következő év tavaszán fizetését lakbér és személyi pótlék címén összesen 300 forinttal felemelik. A többi alkalmazott helyzete még nehezebb. GRUBER távozásának egyik oka az, hogy 500 forintnyi évi fizetésből — mint maga mondja — a legnagyobb takarékoság mellett sem tud megélni, s az 1812-ben távozó STRÁZSAY szintén súlyos anyagi gondokra, adósságokra hivatkozik. Pedig ekkor már mint lajstromozó lakbérrel együtt évi 800 forintot keres; 1809-ben MILLER fizetését 1500 forintra emelik, s a többiekét is javítják 100–200 forinttal.

Csakhogy a fokozódó infláció elnyeli ezeket az összegeket is, s az időnként juttatott segélyek csak pillanatnyilag enyhítenek a helyzeten. Kisebb fizetésjavítást jelent olykor egy-egy alapítvány azzal a célzattal, hogy kamatait a könyvtári alkalmazottak fizetéséhez csatolják. MILLER a további években sem szűnik meg a fizetések rendezését szorgalmazni, de a kérdés az 1811-es devalváció után is csak átmenetileg jut nyugvópontra. Ekkor az igazgató fizetését 2000, az örökét 1200, a segédörökét 1000, az írnokokét 700–800, a kancellistákét 500–600, a szolgákét pedig 200–400 forintban állapítják meg,³² ami azt jelenti, hogy az igazgató a nádori kancellária vezetőjével, az örök és segédörök a nádori hivatal titkáraival, az írnokok a nádori kancellária expeditorával, a kancellisták a kancellária jegyzőjével azonos fizetésben részesülnek, velük tekintetnek egyenlőknek. Ha tehát speciális tudásuk, tudományos tevékenységük nincsen is díjazva e fizetések által — annyit legalább sikerült elérniük, hogy a múzeumi tisztviselőket a közigazgatási hivatalnokokkal egyenlő elbánásban részesítsék.

Úgy látszik, hogy a fizetésrendezéssel párhuzamosan szilárdul meg a könyvtárörök társadalmi helyzete is. Míg kezdetben az alapítólevél értelmében SZÉCHÉNYI szava döntő súllyal esik latba a kinevezéseknél, HORVÁT István SZÉCHÉNYI által történő kinevezésének 1812-ben már nincs gyakorlati jelentősége, s HORVÁT csak 1815-ben, a nádori kinevezés alapján foglalhatja el helyét. A Nemzeti Múzeum megalapításától kezdve az intézmény feletti főhatóság a nádoré, aki ezt a legkisebb részletekre is kiterjedő gondossággal gyakorolja. A fejlődésnek ezt az irányát MILLER is magáévá teszi, sőt — nem éppen a legszerencsésebb eszközökkel — elő is mozdítja: így a tízes évek elején nyíltan szemére veti SZÉCHÉNYINEK, mennyire hátrányos számára az, hogy a köztudatban nem mint állami tisztviselő, hanem mint SZÉCHÉNYI alkalmazottja szerepel.³³ A könyvtár közintézményi, könyvtárosainak közalkalmazotti jellege már ekkor megszilárdul — bár a SZÉCHÉNYIEK a század végéig megtartanak jogokat néhány alkalmazott kinevezése körül.

A könyvtárosok munkakörének kialakulása, társadalmi helyzetének megszilárdulása megindítja azt a belső fejlődést is, melynek folyamán — természetesen sok évtizeddel az itt tárgyalt korszak után — a könyveket szerető,

³¹ KOLLÁNYI: *i. m.* 84–86. l. A fizetésekre vonatkozó további adatok a 146., 184., 196–197., 206., 266., 282. lapokon.

³² Az adatok a Nemzeti Múzeumba tartozó mindhárom intézményre vonatkoznak.

³³ KOLLÁNYI: *i. m.* 279. l.

irodalomhoz vagy történelemhez értő tudósokból kialakul a speciális feladatait ismerő hivatástudattal rendelkező könyvtáros.

Erről a hivatásról a XVIII. század végén, a XIX. század elején a kívül-állók s maguk a könyvtárosok is — küzködve a kezdet sokoldalú nehézségeivel — csak bizonytalan körvonalú elképzeléseket alkothattak. Ez a kép inkább negatívumokból tevődik össze anélkül, hogy a nyilatkozattevők határozottan véleményt alkotnának a könyvtárosság természetéről. A nyughatatlan, kalandos múltú BRETSCHNEIDER, amikor könyvtárosi kinevezéséről tudósítja Friedrich NICOLAIT, az Allgemeine Deutsche Bibliothek szerkesztőjét, hozzáteszi: kétségtelen, hogy olyan légkörbe kerül, amelyben szívesen dolgozik, „de annál a kérdésnél, vajon bírja-e mindazokat a tulajdonságokat, amelyekkel a könyvtárosnak rendelkeznie szükséges, nem szívesen időzik hosszasan”.³⁴ HORVÁT István, aki joghallgató korában gyakran látogatta a könyvtárat, kedvetlenül nyilatkozik MILLERről és társairól: bármennyire becsületesek, szolgálatkészek is valamennyien, ez magában véve kevés: „a mi a tisztségre való nézve az alkalmatosságot illeti, könyvtárőrzőknek közönségesen nem születtek”. MILLER tudása sokoldalú, de felületes; PETRAVICH nála is tudatlanabb, beosztásával is elégedetlen.³⁵ FERENCZY János joghallgató, HORVÁT barátja a magyar érzelmű közvélemény felháborodásának ad hangot GRUBER kinevezésekor: „A Nemzet tsuftságára vagy az, hogy Szétsényi gróf uram Miller és Gruber németeket, sok elmés magyarokat meg

³⁴ NICOLAIHOZ írja Versecről, 1778. nov. 20-án. Idézi SZENT-KIRÁLYI: i. m. 27. l.

³⁵ 1805. jan. 19-én jegyzi be HORVÁT naplójába: „Dél előtt tíz órától fogva 12.-tőig a nemzeti Könyvtárban olvastam. Miller Jakab Ferdinánd Úr betegsége miatt jelen nem volt. Petrovits Ignácz Úr dolgozott a könyveslajstrom készítésben. Pavonits Jakab íródeák hasonlóképpen el maradt, mind a könyvtárőrző. Ezekről, ha minden irgalom nélkül ki akarom mondani az igazat, ezeket lehet föl jegyezni: 1. A mi a jószívűséget illeti, igen derék, őszinte s egyenes szívű férfiak. De 2. a mi a tisztségre való nézve az alkalmatosságot illeti, könyvtárőrzőknek közönségesen nem születtek. Miller semmi tudomány nemében sem egészen járatos; igen sokat ír, de hibákkal rakva; kritikája józan nintsen; vidéki az igazi Magyar Literaturában; öregebb kora miatt lusta; szóval: tsak valaki nagyon ditsérje kézirateit, nem gondol vele, akár törik, akár szakad a világ. Morális karaktere azomban, a mint föllebb is közönségesen mondtam, ezerszerte bötsösebb, tökéletesebb Schwartner Úr karakteránál. — Petrovits tudományra nézve még félannyival sem bír, mint Miller Úr. Ő mélylyen gondolkodó nagyon, kivált azóta, mióta Írnoknak, s nem második őrzőnek nevezték a Tituláris kalendáriumban. Igen szívére vette ezen történetet. Ha ezt előre megszagulhatta volna, bizonyosan el nem hagyta volna a kis Szétsényi Grófotskának Praefektusságát. Ezt érdemlette-e Szétsényi Ferentztől több esztendei hív szolgálataért? Mondják, hogy Tibold (ki neki nem legjobb barátja, a Grófnak pedig legjobb embere) intézte így állapotát. Neki szokván a grófi asztalnak, mostanában egy kevéssé meg lustult, és úgy látszik: hogy tsak a jó ízű evés és ivás üdvössége. E' nem veszett ízlés ugyan, akár mit mondjanak Aesthetikusaink: de még is egy könyvtár őrzőnek ne legyen legkedvesebb foglalatossága. — Pavonits Jakab íródeák jól tud írni, és néműnűmű tudományval is bír, azomban irtoztato nagy Melancholikus. — Ritka ditsősségekre válik mindannyájoknak: hogy akárkinek is örömet szolgálnak mind mindenféle könyvekkel, mind pedig kézírásokkal. Azok a miket föllül előszámoltam, reájok szennyvet nem vonnak, mert ki lehet el minden gyöngeség, hiba, tökéletlenség nélkül? Én azokat le írtam, nem azért: hogy őket nem szeretném vagy bötsülném; hanem hogy ott is az igazságot el ne temessem. Ők bizony nem tsekélyen le köteleztek engemet, mikor a nekem szükséges könyveket, előbb hogy sem helyőkre rakattak, a külömbféle ládákából nagy munkával ki fürkészték. Áldás reájok vagy köszönet nekik!” (HORVÁT István *Mindennapja*. 1805. Orsz. Széchényi Könyvtár, Kézirattár. Quart. Hung. 466. I. k. 35–36. ff. Részben közölve: Irodalomtört. Közl. 1912. 70. l.)

vetvén a Haza Könyvtartója őrizetvé tette.”³⁶ A magyarországi német származású GRUBER ezekben az években már komoly erőfeszítéseket tett a magyar kultúra értékeinek megismerésére és megismertetésére, — FERENCZY felháborodása azonban megmutatja: a közvélemény sok más követelmény mellett, sőt előtt, azt kívánta a könyvtárostól, hogy munkásságával és egész magatartásával kifejezze csatlakozását azokhoz a célkitűzésekhez, amelyeket a nemzet fennmaradása és fejlődése érdekében ezekben az évtizedekben maga elé tűzött.

E negatív állásfoglalások mellett már ezekből az évekből is rendelkezünk a könyvtárossághoz szükséges követelmények néhány konkrétabb megfogalmazásával. KOVACHICH jóval a Széchényi Könyvtár alapítása előtt írt, nemzeti könyvtár felállítását sürgető memorandumában a könyvtárostól elsősorban tudományos képzettséget, történelmi, közjogi, általában hazai vonatkozású ismereteket követel; szerinte a könyvtár vezetője lehetne az ország hivatalos történetírója.³⁷ A könyvtárosi állás társadalmi megbecsültetését úgy véli biztosítani, hogy a vezetőt a főrangúak köréből kellene kiválasztani, alárendeltjeit pedig az elszegényedett nemesek közül. CSOKONAI SZÉCHÉNYIhez írt folyamodványában történelmi, irodalmi, könyvészeti ismeretei mellett hazaszeretetét és a tudományok iránti vonzódását említi, mint ami őt a könyvtárosságra alkalmassá teszi; kérését azzal indokolja, hogy kevesen vannak, akiket ez a gyűjtemény „nagyobban interessálna”, mint éppen őt: „nem sok van — írja — a ki nálam abban több gyönyörűséget találna”. Megígéri, hogy munkásságával — melynek végzéséhez a „bibliothékánál való lakás” elengedhetetlen — a hazai tudományokat, a nemzet dicsőségét fogja szolgálni.³⁸ SZÉCHÉNYIT — mint láttuk — a szakszerűség, a könyvtári gyakorlat szempontjai vezetik a könyvtárőr személyének kiválasztásánál. MILLER szolgálati szabályzat-tervezeteiben azt kívánja, hogy a könyvtárban csak alapos képzettségű személyeket alkalmazzanak, akik tudományos munkásságot is képesek kifejtetni, s akik előbb már valamilyen vármegyei vagy városi állásban vagy tudományos intézetnél teljesítettek szolgálatot, s így megbízhatóságukról már tanúságot tettek. E megbízhatóság érdekében látja MILLER szükségesnek azt is, hogy az alkalmazottak nemesi származásúak legyenek, vagy apjuk közhivatali szolgálatban álljon. E formális, a kor nemesi gondolkodására jellemző kíváncsolom mellett viszont javaslatot tesz MILLER arra is, hogy a könyvtárosokat már fiatalon válasszák ki erre a pályára, hogy így az intézettel együtt fejlődve, ennek szolgálatában öregedjenek meg.³⁹

E javaslatok több szempontból is tanulságosak. Szakmai vonatkozásban a könyvtárosság régi típusú felfogását árulja el valamennyi, KOVACHICH nyilatkozata, aki a könyvtár ügyét a történeti kutatások szolgálatába kívánja

³⁶ *Napi Jegyzések Ferenczy János, a Törvénynek harmadik esztendőbeli hallgatója által.* Pesten, 1805 — 1806. Orsz. Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Hung. 463. 64. f.

³⁷ KOVACHICH 1774. évi emlékiratát I. Orsz. Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Lat. 86. Ismerteti KOLLÁNYI: *í. m.* 41. l. A KOVACHICH által felállított követelmények nemcsak könyvtári vonatkozásúak: ő a könyvtárat ekkor egy nagyszabású művészeti, gazdasági, technikai múzeum egy részének képzelte el (lényegében a későbbi Nemzeti Múzeum terve). A könyvtár feladata ebben az intézetben elsősorban a magyar történet és közjog művelése lett volna, s a könyvtár gyűjtőkörét is ennek értelmében kívánta megszabni. Későbbi terveiben azután a tervezett tudományos intézményeket másféleképpen csoportosítja: egyrészt támogatja SZÉCHÉNYI könyvtáralapítási törekvését, másfelől megkísérli egy jogtörténeti intézet és iratgyűjtemény felállítását.

³⁸ CSOKONAI levele SZÉCHÉNYIhez. Debrecen, 1802. szept. 16. *I. h.*

³⁹ KOLLÁNYI: *í. m.* 230. l.

állítani, éppúgy, mint CSOKONAIÉ, aki a nemzeti irodalom és tudomány művelését érzi a leendő könyvtáros fő kötelességének. MILLER és KOVACHICH megjegyzései emellett olyan szilárd nemesi életszemléletről tanúskodnak, melyen a szakszerűség, tudományosság szempontjai még nem tudnak diadalmaszkodni. FERENCZY megjegyzései — úgy látszik — a fiatalabb nemzedékek véleményét tükrözik, s világot vetnek arra, hogy a kortársak a nemzeti könyvtárat s a vele kapcsolatos tennivalókat nemzeti ügynek tekintették. A polgári-nemzeti Magyarország megteremtésén munkálkodó értelmiségiek meg voltak győződve arról, hogy a könyvtár felállítása és gondos kezelése a nyelv, irodalom, művészetek, tudomány művelése terén is meginduló nemzeti törekvések egy nem jelentéktelen tényezője. Ebből a meggyőződésből fakad az az élénk érdeklődés, amellyel a könyvtár fejlődését kísérik, s a szigorú kritika, amellyel a könyvtár gondozóit bírálják, ha úgy találják, hogy működésük során a nemzet érdeke sérelmet szenved. Ez a körülmény teszi kétszeresen nehezzé és felelősségteljessé a könyvtárosok feladatát ebben a korszakban; s ebből folyik az is, hogy akkor, amikor a könyvtárosok saját belső és külső problémáik megoldásán fáradoznak, egyben a nemzeti haladás ügyét is szolgálják.

3

A könyvtárosi pálya kialakulása során természetszerűleg merült fel az a követelmény, hogy az új hivatás képviselői elhatárolják magukat az értelmiség többi csoportjaitól; hogy gyakorlati feladataikból elvonják azt, ami e pálya lényegét teszi, s megrajzolják az ideális könyvtáros alakját. Így születik meg GRUBER kis tanulmánya *De Praefectis Bibliothecarum*, a könyvtárak vezetőiről.⁴⁰ GRUBER röpirata sok vonatkozásban elszakad a régi elképzelésektől, a könyvtárvezető érdemét elsősorban nem a birtokában levő tudásanyagban, hanem a könyvtár használóihoz és könyvtári beosztottjaihoz való viszonyán mérve le.

A németajkú GRUBER — mint láttuk — 1805-ben nyert a könyvtárnál alkalmazást, miután a korszak hányatott sorsú, helyét nem találó értelmiségére jellemző változatos pályát futott be. Polgári és katonai hivatalnokoskodás, s felvilágosodott, közelebbről jozefinista szellemű írói tevékenység után kapcsolatba kerül Michael DENISSzel, az ausztriai bárdköltészet mesterével, a bécsi udvari könyvtár őrével, — azzal a DENISSzel, aki SZÉCHÉNYI Ferencnek is theresianumbeli tanára volt, s egyéb könyvészeti vonatkozású művei mellett SZÉCHÉNYI könyvtárának katalógusához a bevezetést írta. DENIS hatása nemcsak GRUBER további költői fejlődésének szab irányt, hanem — úgy látszik — az ő vezetése alatt ismeri és szereti meg az ekkor már negyven év körüli, s a szilárd egyszisztenciát még mindig nélkülöző költő a könyvtári munkát is.⁴¹

⁴⁰ A latin nyelvű kézirat az Orsz. Széchényi Könyvtár Kézirattárának Quart. Lat. 566. jelzetű, *Ederianae Chartae plurimum argumenti historici* c. kolligátumának 42–46. főlőin található, s valószínűleg a Kézirattár első rendezései során keveredett a másjellegű anyag közé, mellyel együtt azután be is kötötték. GRUBER a művet KOVACHICHNAK ajánlja, s arra kéri, használja tetszése szerint, ha jónak látja, nyomtatásban is kiadhatja. Tudtommal a publikálás nem történt meg; talán az tette időszertelenné, hogy GRUBER eltávozott Magyarországról.

⁴¹ GRUBER irodalmi tevékenységének legérdekesebb darabjai fiatalkori, felvilágosodott drámái. *Die Neger* c. darabja a néger rabszolgák embertelen szenvedéseit, a gyarmatosítók gonoszságát ábrázolja romantikus történeten keresztül. A francia protestánsüldő-

GRUBERT magyar vonatkozású tudományos és írói törekvései mellett nyilván DENISSzel s utódjával, Johannes MÜLLERrel való kapcsolatai ajánlották könyvtári alkalmazásra. A főváros értelmisége — mint láttuk — kezdetben bizalmatlanul nézi, hogy MILLER mellett a második helyet is német származású könyvtáros foglalja el, de csakhamar sikerül GRUBERnek baráti kapcsolatokat kiépítenie, többek között HORVÁT Istvánnal is. Anyagi és személyi okok folytán GRUBER egyévi szolgálat után elhagyja a könyvtárat. Pesti tartózkodása végén írja meg KOVACHICHhoz intézett kis munkáját DENIS és MÜLLER működésének megfigyeléséből származó tapasztalatai alapján, nem azzal a célzattal — mint bevezetésében írja —, hogy megcáfolja azokat, akik „a könyvtárvezetői hivatalt vagy teljesen megvetik, vagy legalább is silány dolognak tartják”, mert ezekre nem is érdemes szót vesztegetni, hanem hogy elejét vegye annak, hogy ezek az éretlen vélemények „a tudomány ügyének kárára elterjedjenek és megrontsák az ifjak gyengéd lelkét”.

A kis mű nem tárgyalja kimerítően a könyvtáros szakmai kötelezettségeit — ezeket illetőleg „híres bibliográfusainkra”, nyilván DENISre és a Magyarországon is ismert többi XVII—XVIII. századi könyvtártani íróra utal —, egyedül az ideális könyvtárvezető tudományos és emberi kiválóságainak felsorolásával foglalkozik, különös súlyt helyezve arra, hogyan érintkezzék a vezető a könyvtár látogatóival.

„Hogy milyen nagy méltóságot viselnek azok, akik a könyvtárak élén állanak — írja GRUBER —, kiderül abból is, hogy többnyire csak azokat emelik a megbecsülésnek erre a fokára, akik másokat mind a tudományok iránti szeretetben, mind tudásban, mind erkölcsi téren, mind emberségben felülmúlnak.

Szükséges, hogy az a férfi, aki erre a méltóságra áhítozik, már érdemeket szerzett legyen a tudományok világában; hogy jól ismerje a bibliográfia tudományát és a tudományok történetét, kiváló emlékezőtehetséggel legyen megáldva, s ismerje annyira mind a régi, mind a modern nyelveket, hogy ne csak a könyvek és kéziratok címét tudja nehézség nélkül elolvasni és megérteni, hanem az ezekben foglaltakba mélyebben is be tudjon hatolni, és hogy végül tanácsával, s ha a dolog úgy hozza magával, tudományos képzettségével is, külföldieknek és idegeneknek feltűnés és üres dicsőséghajhászás nélkül segítségére lehessen.

Úgy gondolom, ebből következik, hogy a könyvtár vezetőjének mindenki mást meg kell előznie emberségességben és nyájasságban. Tartozik mind-

zések korában játszódó műve bátor kiállás a tolerancia, s általában a gondolat- és politikai szabadság mellett. Később, a reakció megszilárdulásának éveiben GRUBER már politikailag közömbös tárgyakat dolgoz fel drámáiban és regényeiben — kivétel a TELMONDA feldolgozása, — s művei irodalmilag is jelentéktelenek. A katonaságtól való visszavonulás és a színi pályán Bécsben tett sikertelen kísérletek után BATHYÁNY József mellett titkárkodva, GRUBER fokozódó érdeklődéssel fordul a magyar nyelv és irodalom felé. 1802-ben és 1804-ben jelenik meg két magyar vonatkozású epikus lírai költeménye: *Hymnus an Pallas Athene* és *Hymnus an Pannonia*. Az első költemény még a bécsi költészetet és tudományt ünnepli, csak néhány sort szentel a magyar költészetnek, BATSÁNYI és VIRÁG nevét említve — a jegyzetben BATSÁNYIT hazája legnagyobb költőjének nevezi, amivel KAZINCZY körében általános felháborodást kelt —, a *Hymnus an Pannonia* már teljes egészében a magyar föld, magyar költészet és tudomány magasztalása. GRUBER tervbe vette a magyar költészet történetének megírását is, ez azonban nem jött létre. 1830-ban latin nyelven kiadott kis összefoglalása a magyar nyelv és irodalom történetéről már a maga korában is elavult munka volt. (LUDWIGNÉ SZEPESSY Ilona: *Grubenfelsi Gruber Károly Antal hazai német író élete és irodalmi működése*. Bp. 1922. Német philológiai dolgozatok XXIV.)

azokat, akik a szent küszöbökét átlépik, személyválogatás nélkül nyájasan és szerényen fogadni, s még azokat sem szabad kevésre becsülnie, sőt kinevetnie, akik csak mellékes külsőségek kedvéért keresik fel a könyvtárat.”

Ezután néhány szóval kitér arra, milyen nagy hiba az, ha a könyvtáros saját személyéről, műveiről való fecsegésével elriasztja a látogatókat, hiszen feladata éppen az, „hogy az odajövőkbe a tudomány szeretetét csepegtesse, a tudósok serénységét előmozdítsa, az elmék kísérleteit támogassa, egyszóval . . . minden különbség nélkül egyenlő buzgalommal viseltessen minden tudomány és nyelv iránt, még akkor is, ha eggyel ezek közül a többinél behatóbban foglalkozik”. Ezt a körülményt GRUBER nagy nyomatékkal hangsúlyozza: „ugyanis mi alkalmatlanabb annál, mint ha a férfi, akire a könyvek változatos gyűjteménye bízott, megvetvén a többi tudományokat, csak annak kedvez, melynek leginkább lekötötte magát; úgy gondolom, hogy ez helyesebben cselekszik, ha elhagyván ezt a tisztséget, magának él . . . A könyvtáros becsüljön és gondoljon minden könyvet, bármilyen legyen is a tartalma, bárminő szakmához is tartozzék”.

Ezek után GRUBER felhívja a könyvtáros figyelmét arra, létesítsen kapcsolatokat Európa tudósaival, különösen a könyvtárak igazgatóival s a nagyobb könyvkereskedőkkel, olvassa a hírlapokat, készítse el és tegye közhasználatúvá a könyvek katalógusát, ismertesse meg a tudományos világgal könyvtára kéziratait, régi és ritka nyomtatványait. Tudományos munkáit nagy gondnal készítse elő, s törekedjék arra, hogy hibátlanok legyenek. A könyvtárvezető csak akkor számíthat megbecsülésre, ha „saját előnyével nem törődve, hivatali kötelességeinek teljes egészében eleget tesz”. Gondolnia kell arra is, hogy beosztottjaival megkedveltesse magát, s legyen azon, „hogy azok, akik ugyanezt a szolgálatot látják el, meg ne gyűlöljék munkájukat, valamennyien a kitűzött célra törekedjenek, s a teher egy részét szívesen vegyék vállukra”. Ne mutatkozzék előttük sem túlságosan szigorúnak, sem túlságosan könnyelműnek, „a tévedőket szelíden és emberségesen intse meg, értsen ahhoz, hogy legjobb törekvéseiket előmozdítsa, álljon előttük példaként szorgalmával és tudományával, józan és a tárgyra tartozó tanácsaikat ne vesse el”, s érdemeiket méltányolja.

Mindebből látható, fejezi be GRUBER értekezését, milyen nehéz a könyvtárvezető feladata. „Nem elég tehát e hivatalra törekedni, vagy kérelem útján elérni, meg is kell érdemelni és méltósággal megőrizni.”

Ami GRUBER művéből a könyvtáros képzettségére, feladataira vonatkozik, nem jelentett újdonságot a kérdést ismerők előtt. Ezeket a részleteket GRUBER DENISTől vagy bármely más XVIII. századi könyvtártudományi írótól kölcsönözhetné. Újdonságként hat azonban az, amit GRUBER a könyvtáros emberi magatartásáról, a látogatókhoz és az alárendeltekhez való viszonyáról mond. Ezek a felvilágosodott, demokratikus jellegű követelmények arra vallanak, hogy GRUBER felismerte azt az igazságot, hogy a könyvtári munka nem önmagáért, a könyvtár nem kevesek kedvtelésére való, hanem arra, hogy a műveltséget, tudást az adott viszonyok között elképzelhető leg szélesebb körben előmozdítsa és gyarapítsa.

GRUBER állásfoglalásának ezek a részei is beleilleszkednek a korszak világnézetének összefüggéseibe. A könyvtár közönségszolgáló funkcióinak kihangsúlyozása a XIX. század elejének más könyvtártani műveire is jellemző. Friedrich Adolf EBERT, a wolfenbütteli, később a drezdai könyvtár őre 1820-ban a könyvtárosok képzéséről írott munkájában kárhoztatja a könyvtárak

elzárkózását az olvasóközönségtől. A könyvtárak használatának megkönnyítése érdekében hangoztatja azt is, hogy a könyvtárosság nem tekinthető mellékfoglalkozásnak: nyilvános könyvtár vezetését csak olyan, szellemileg és erkölcsileg kiváló személy láthatja el, aki önmegtadadóan, saját érdekeiről megfeledkezve állítja teljes munkaerejét e feladat szolgálatába. EBERT magasrendű könyvtárosi hivatástudatára jellemző jelmondata: *Aliis inserviendo consumidor.*⁴² Ezzel a gondolatvilággal rokon, de úgy látszik, önállóan megalkotott megnyilatkozás GRUBER műve is.

A kis értekezés megírásának indítékai között nem szabad megfeledkez-nünk egy személyes természetű körülményről. GRUBER nem állott jó viszonyban MILLERrel, aki kezdetben bizalmatlanul fogadta, s átmeneti nyugalom után hamarosan ellentétek támadtak közöttük, úgyhogy GRUBERT nem kis részben ez a helyzet bírta arra, hogy állásáról lemondjon.⁴³ A kis irat valószínűleg burkolt támadás kíván lenni MILLER ellen; a hibák, amelyeket kipellengérez, legalábbis részben — mint ezt HORVÁT István már ismertetett jegyzeteiből megállapíthatjuk — MILLER hibái voltak. A DENISSzel való együttműködés után GRUBER számára természetesen adódott az összehasonlítás. Ez a körülmény azonban nem csökkenti a kis munka érdekességét: ha kedvezőtlen tapasztalatok, személyes indulatok is közrejátszottak abban, hogy az eszményi könyvtáros alakját megrajzolja, művével mégis a magyar könyvtárügy fellendülését kívánta szolgálni. Az irat nem terjedt el szélesebb körben, de nem lehetetlen, hogy azok között az ösztönzések és tanácsok között, melyeket a fiatal HORVÁT István kapott GRUBERTől, s amelyekre hálásan emlékezik később vissza, ott voltak a könyvtáros kötelességeire, hivatására vonatkozó eszmefuttatások is.⁴⁴

A könyvtáros hivatásának gondolata GRUBERT később is foglalkoztatta. 1811-ben APPONYI Antal gróf alkalmazza könyvtárában, s amikor 1827-ben a gróf a könyvtárat — talán éppen GRUBER kezdeményezésére — Pozsonyba helyezi, s nyilvánossá teszi, a megnyitáson a könyvtáros beszédet mond „a könyvtáros kötelességeiről a könyvtárat látogató vendégek iránt”.⁴⁵ A beszédben részben az 1806-os röpirat gondolatait fejtegeti, utal a könyvtár látogatási szabályaira, de elhangzik néhány megjegyzés a könyvtáros és az ifjúság viszonyáról is. A könyvtáros mint barát és tanácsadó fogadja a fiatal olvasókat, legyen azon, hogy a könyvtár használata által egykor majd jobban szolgálhassák a tudomány és a haza ügyét. Nem ritkán az is előfordul — mondja GRUBER —, hogy a fiatal olvasó nem tud a könyvek között választani. „Az ilyen habozás alkalmával a könyvtáros vizsgálja meg és fürkésze ki szorgalmasabban az ifjak törekvéseit és elméjét, hogy ezt megismerve, meg tudja állapítani, ki az a szerző, akit ők haszonnal olvashatnak. Ugyanis nemcsak a professzornak, hanem a könyvtárosnak is feladata, hogy az ifjúság gyengéd lelkét a tudományok szeretetére ösztönözze...”

*

⁴² LEYH, Georg: *Friedrich Adolf Ebert, zum 100jährigen Todestag.* (G. LEYH: *Aus vierzig Jahren Bibliotheksarbeit.* Wiesbaden, 1954.) 129–135. l.

⁴³ KOLLÁNYI: *i. m.* 148. l.

⁴⁴ LUDWIGNÉ: *i. m.* 95. l.

⁴⁵ *De officiis bibliothecarii erga hospites bibliothecam invisentes.* A *Collectio Monumentorum quae in memoriam Bibliothecae Apponianae custodita sunt* c., Pozsonyban 1827-ben megjelent kötet 23–26. lapján.

Kétségtelen, hogy első könyvtárosaink nem mindenben feleltek meg a legmagasabb követelményeknek. MILLER hibáiról már hallottunk. Beosztottjai gyorsan váltották egymást, nem szerették meg munkájukat annyira, hogy az úttöréssel járó nehézségeket, az anyagi bajokat is vállalták volna; voltak közöttük fegyelmezetlen, rosszul dolgozó elemek. Ezekben az években a sűrűlőadások, nézeteltérések is napirenden voltak a könyvtárban: nemcsak SZÉCHÉNYIvel szemben való magatartásában követett el MILLER hibákat, rosszul választva meg az utat, mely a könyvtár bizonyos magánjellegének csökkentéséhez vezetett, de a könyvtárosok egymás közötti viszonya sem nélkülözte az ellenségeskedést, rágalmazást. Felvetődik — bár eddigi ismereteink alapján nem igazolható formában — a hűtlen kezelés vádja is.⁴⁶ Ezek a negatívumok azonban nem feledtethetik velünk azt, hogy ennek a néhány embernek kétségtelen érdemei vannak az anyag begyűjtése, megóvása, első rendezése terén, s hogy ők voltak azok, akik az Egyetemi Könyvtár könyvtárosai által taposott nyomokon továbbhaladva, kialakították Magyarországon — gyakorlatban és elméletben — az önálló, csak munkájának élő könyvtáros fogalmát, legalább nagy vonásokban kidolgozták munkakörét, s olyan — bár szerény — társadalmi és anyagi pozíciót vívtak ki a könyvtárőrök számára, amelyen a további fejlődés megindulhatott.

Az itt elmondott, nagyobbára már ismert adatokkal a könyvtárosi pálya kialakulásának néhány problémájára szerettük volna felhívni a figyelmet. Az elmúlt korszak könyvtári irodalma megfelelkezni látszott arról, hogy a könyvtár nemcsak könyvekből, állványokból, katalógusokból áll, hanem emberekből is, akik e könyvek, állványok, katalógusok gondozásában élnek le életüket. A könyvek, épületek, cédularendszerek túléltek azt a másfél évszázadot, ami könyvtárunk alapítása óta eltelt; az emberek azonban csak akkor válnak számunkra újból élőkké, ha a ránk maradt apró adatokból 150 év előtti képüket magunk próbáljuk meg felrajzolni.

V. WINDISCH ÉVA

ÉVA V. WINDISCH: DIE ANFÄNGE DES BIBLIOTHEKARISCHEN BERUFES IN UNGARN

Die im Jahre 1802 gegründete Nationalbibliothek Széchényi war der Ausgangspunkt zur Entwicklung des bibliothekarischen Berufes in Ungarn. In den vorhergehenden Jahrhunderten wurden die Privatbüchereien in Ungarn, genau wie im Auslande, nebenamtlich durch Lehrer, Mönche und Privatsekretäre der Aristokraten verwaltet. Am Ende des 18. Jahrhunderts waren die führenden Stellungen in der nach Budapest verlegten Universitätsbibliothek mit einem Lehrstuhl an der Universität verbunden. Die Entwicklung des Bibliothekarentums im Sinne eines selbständigen Berufes knüpfte sich an die Gründung der öffentlichen Bibliotheken. Ferenc Széchényi, Gründer der Nationalbibliothek, behielt anfänglich das Recht zur Ernennung der Angestellten sich selbst vor und berief Jakob Ferdinand Müller als im Hauptamte tätigen Bibliothekar, unter Berücksichtigung fachmännischer Anforderungen, zur Leitung der Sammlung. Das wissenschaftliche Verdienst Müllers war nicht bedeutend, er hatte jedoch eine gewisse Erfahrung in

⁴⁶ A cikk megírása (1954) óta folytatott kutatások során előkerült adatok ezt a gyanút teljes mértékben igazolni látszanak. A kérdést részleteiben egy következő tanulmányban kívánjuk megvizsgálni.

der bibliothekarischen Tätigkeit. Der neue Leiter machte den Versuch, die mit den wachsenden Beständen und Funktionen einer öffentlichen Bibliothek verbundenen neuartigen Aufgaben entsprechend zu lösen; diese erwiesen sich jedoch als zu kompliziert, da die Arbeitsteilung innerhalb einer Bibliothek noch unbekannt war und angesichts der ungünstigen Personal-Verhältnisse — in den ersten Jahren betätigten sich nicht mehr als ein bis zwei sich schnell nacheinander abwechselnde Hilfskräfte — auch nicht durchführbar gewesen wäre. *Müller* fasste seine Vorstellungen zur Lösung der gestellten Aufgaben in einigen Statut-Entwürfen und Vorschriften zusammen und schuf damit die Umrisse des neuen Berufes.

Die Bibliothekare mussten auch Schwierigkeiten materieller und sozialer Art bezwingen. Ihr Gehalt war zufolge der sich am Anfang des Jahrhunderts abspielenden Inflation und Devaluation unzulänglich und obzwar es zeitweise gelang eine Regelung der Gehälter zu erzielen, sahen sich die Bibliothekare veranlasst nebenamtliche Dienste zu leisten. Im Jahre 1812 übernahm *Müller* die Leitung des neugegründeten Nationalmuseums, das durch Vereinigung der Bibliothek mit den Naturwissenschaftlichen- und Altertums-Sammlungen entstand. Sein Nachfolger, István *Horvát* hatte neben seinem bibliothekarischen Amte auch zwei Universitäts-Lehrstühle zu versehen. Zur Festigung der sozialen Lage der neuen Bibliothekare trug jedoch der Umstand bei, dass in diesen Jahrzehnten die amtliche Oberaufsicht des Institutes dem Palatin anvertraut wurde, wodurch das Institut nebst Einschränkung der Rechte des Gründers, einen staatlichen Charakter gewann.

In diesen Jahren wurden auch Versuche gemacht für den bibliothekarischen Beruf eine prinzipielle Grundlage zu schaffen. In den Erklärungen und Briefen der zeitgenössischen Intelligenz stossen wir zum ersten Mal in Ungarn auf die Abfassung der Anforderungen die einem Bibliothekar gestellt werden können. Im allgemeinen wird eine vielseitige wissenschaftliche Bildung, insbesondere auf dem Gebiete der Geschichte, der Wissenschafts- und Literaturgeschichte und in manchen Fällen — den damaligen gesellschaftlichen Vorstellungen gemäss — eine adelige Abstammung gefordert. Es finden sich auch Äusserungen die im Einklang mit den zeitgenössischen nationalen Bestrebungen Aufgaben von nationalem Interesse andeuten.

Die erste zusammenfassende Schrift, die sich auf den bibliothekarischen Beruf bezieht, ist die lateinisch abgefasste Broschüre *De Praefectis Bibliothecarum* des ungarländischen deutschen Dichters Karl Anton *Gruber*, der in den Jahren 1805–1806 das Amt eines Bibliothekars in der Nationalbibliothek Széchényi bekleidete. Nebst Fähigkeiten eines Polyhistor vom alten Typ betont *Gruber* auch schon die Aufgaben der Bibliothekare gegenüber den Lesern. Er verrät damit eine Geistesverwandtschaft mit bedeutenden ausländischen Verfassern, die in demselben Zeitalter sich über Fragen des Bibliothekswesens geäußert haben, namentlich mit Fr. A. *Ebert*.

